

NEOLİBERALLEŞEN ÜNİVERSİTELERDE İŞ GÜVENCESİZLİĞİ VE HAK İHLALLERİ

ÜNİVDER RAPORU

NEOLİBERALLEŞEN ÜNİVERSİTELERDE

İŞ GÜVENCESİZLİĞİ VE HAK İHLALLERİ

ÜNİVDER, kurulduğu 1989 yılından beri demokratik ve özerk üniversite, akademik özgürlükler ve öğretim elemanlarının hakları için savunuculuk faaliyetleri yürütüyor. Öğretim elemanlarının çalışma koşulları ve akademik özgürlükler konusunda araştırmalar gerçekleştiriyor ve etkinlikler düzenliyor. Bu raporda, ÜNİVDER'in savunuculuk yürüttüğü bu konular ışığında, akademisyenlerin giderek artan iş güvencesizliğinden ve ağırlaşan çalışma koşullarından söz edilecektir.

Güncel YÖK verilerine göre, Türkiye'de toplam 208 üniversite var. Bunların 129'u devlet üniversitesi, 75'i ise "özel üniversite" olarak da anılan vakıf üniversiteleri. Yükseköğretim Kanunu (2547), hem devlet hem de vakıf üniversitelerini, bilimsel özerkliğe sahip kamu tüzel kişileri olarak tanımlıyor. Ancak bu hukuki tanım, Türkiye'deki fiili durumla örtüşmüyor. Üniversitenin kamusal niteliği de özerkliği de, siyasi baskılar ve neoliberal ekonomi politikaları karşısında tehdit altında.

Demokratik hak ve özgürlüklerde son 20 yıldır yaşanan gerileme, üniversitelerin kurumsal yapısına yansıdığı kadar akademisyenlerin özlük haklarında ve çalışma koşullarında da gerilemeye yol açmış durumda. Bir yandan akademik özgürlükler ve bilimsel özerklik aşılırken, diğer yandan bir çalışma alanı olan "akademide" farklı iş sözleşmeleri ve uygulamalarla iş güvencesi ortadan kalkmakta, çalışma hakkının önemli bir ilkesi olan "eşitlik ilkesi" de gerilemektedir.

Üniversite fikri, kamu yararına hizmet üzerine kuruludur. Ancak günümüzde bu fikirden giderek uzaklaşmakta. Yükseköğrenim bir tüketim malına, öğrenciler müşterilere, öğretim elemanları ise iş güvencesi olmayan, kötü çalışma koşullarına sahip çalışanlara dönüşüyor. Bu dönüşümün üç boyutundan bahsetmek mümkün. **Birincisi**, akademik özgürlüklerin gerilemesi sonucunda öğretim elemanlarının iş güvencesinin kalmaması. **İkincisi**, üniversitelerin ticarileşmesi sonucunda iş güvencesinin ortadan kalkması. **Üçüncüsü** ise, vakıf üniversitelerindeki güvencesiz, eşitsiz ve ağır çalışma koşullarıdır.

1- Akademik özgürlüğün yok olması sonucunda artan iş güvencesizliği:

Akademik özgürlüklere yönelik saldırı; özellikle 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasındaki olağanüstü hâl döneminden beri yoğunlaşmış durumda. Öğretim elemanları çalıştıkları

üniversitelerdeki akademik işleyişe ilişkin eleştirileri nedeniyle disiplin ve adli soruşturmalara maruz kalabiliyor. Özellikle Dr. öğretim üyesi ve araştırma görevlisi kadrolarındaki öğretim elemanları, kurumsal işleyiş hakkında düşüncelerini dile getirdikleri takdirde sözleşmelerinin yenilenmemesi tehdidiyle karşı karşıyadır. Kurumlarındaki akademik işleyiş eleştiren öğretim elemanlarının doçentlik ve profesörlük atama ve terfileri, üniversite yönetimleri tarafından keyfi şekilde uzun sürelerle ertelenebilmektedir.

Akademik özgürlüğün önemli bir unsuru olan ifade özgürlüğü de askıya alınmış durumdadır. Barış Akademisyenlerinin (bu akşam burada da sözü edilen) deneyimleri, bunun en önemli örneğidir. KHK'larla görevden uzaklaştırma, ceza davaları, emekliliğe zorlanma, beraate rağmen işe geri dönememe, mahkeme kararıyla işe iade edilenlerin yeniden işten uzaklaştırılması gibi ağır hak ihlalleri yaşamaktadırlar.

2- Ticarileşen üniversitelerde iş güvencesinin ortadan kalkması ve ağırlaşan çalışma koşulları:

Devlet üniversitelerinde araştırma ve öğretim görevlileri ve Dr. öğretim üyelerinin istihdamı güvencesiz bir yapıdadır. Görev tanımında olmayan iş yükleri, mobbing vakaları ve sözleşmelerin yenilenmemesi tehdidi akademik kariyerinin başlangıcında olan öğretim elemanlarını olumsuz etkilemektedir. Vakıf üniversitelerinde ise benzeri sorunlar, tüm akademik unvanlardaki öğretim üyelerini etkilemektedir. Görev tanımı dışındaki idari işlerde çalıştırılma, ücretlendirilmeyen fazla mesaiye zorlanma, mobbing, zorbalık ve yıldırma, pandemi döneminde tam zamanlı çalışanların ücretsiz izne çıkarılması çok yaygın olarak vakıf üniversitelerinde çalışan akademisyenlerin karşılaştıkları hak ihlalleridir. Vakıf üniversitelerinde öğretim elemanları devletteki meslektaşlarına göre daha çok ders vermekte ve daha çok öğrenciye danışmanlık yapmaktadır. Bu durum YÖK verilerine de yansımaktadır.

Devlet üniversitelerinde birinci ve ikinci öğretimde toplam 1.643.226 öğrenci kayıtlı iken, bu sayı vakıf üniversitelerinde 738.054'tür. Ancak öğretim elemanlarının sayısına baktığımızda, vakıf üniversitelerinde toplam 29.827, devlet üniversitelerinde ise 152.649 öğretim elemanının çalıştığını görüyoruz. Devlet üniversitelerinde her öğretim elemanına 12 öğrenci düşerken, vakıf üniversitelerinde her öğretim elemanına 25 öğrenci düşmektedir.

3a- Devlet-Vakıf üniversiteleri arasında eşitsiz çalışma hakları:

Anayasada ve Yükseköğretim Kanunu'nda bütün üniversitelerin kamu yararına çalışan kamu tüzel kişileri olarak tanımlandığını belirtmiştik. Ancak buna rağmen, devlet üniversiteleri ile vakıf üniversiteleri arasında çalışma hakları ve koşulları açısından eşitsiz bir yapı vardır.

Vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanları 4857 sayılı İş Kanunu'na tabi iken, devlet üniversiteleri çalışanları (657 sayılı) Devlet Memurları Kanunu'na ve (2914 sayılı) Yüksek Öğretim Personel Kanunu'na tabidir. Vakıf üniversitesi çalışanlarının disiplin kovuşturmaları, atamaları ve yükseltmeleri ise Yükseköğretim Kanununa göre yapılmaktadır. Diğer bir deyişle, vakıf öğretim elemanlarının meslek tanımını bakımından devlet üniversitesi akademisyenlerinden bir farkları yokken, iş sözleşmeleri bunu göz ardı etmektedir.

Vakıf üniversitelerinde öğretim elemanlarını etkileyen önemli bir sorun, devlet üniversitelerinde aynı unvanlardaki meslektaşlarına kıyasla genel olarak daha düşük ücret almalarıdır. Yükseköğretim Kanununda 2020 yılında yapılan değişiklikle vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanlarına devlet üniversitelerinde çalışan akademisyenlerden daha düşük ücret ödenemeyeceği hükme bağlanmıştı. Ancak aradan 4 yıl geçmesine rağmen, bu kanun hükmüne (ek 8. Madde) birçok vakıf üniversitesi uymamaya devam ediyor. Fakat sorun bununla da bitmiyor. Son yıllarda Anadolu ve İstanbul'da bazı vakıf üniversitelerinde maaş ve diğer ücretlerin aylarca ödenmediği durumlar yaşandı. Öğretim elemanları ve idari personel aylarca ücret almadan çalışmak zorunda bırakıldı.

Vakıf üniversitelerindeki öğretim elemanları İş Kanunu'na tabi olarak çalıştıkları için iş güvenceleri yoktur. İş sözleşmeleri İş Kanunu'na göre süreli olarak yapılmaktadır. Öğretim elemanları bir kamu görevi olan eğitimi sektöre uğratabilecek şekilde ve gerekçesiz olarak işten çıkarılabilmektedir. YÖK'ün vakıf üniversitelerinde yaptığı denetimlerde, bu hak ihlallerine göz yumulmaktadır.

Vakıf üniversitelerinde akademik sömürünün en kötü örneğini kısmi zamanlı öğretim elemanlarının durumu oluşturmaktadır. Bazı vakıf üniversitelerindeki kimi eğitim programlarında “ders saat ücreti” ile kısmi zamanlı çalışan akademisyenlerin ya da “misafir öğretim üyelerinin” sayısı, kadrolu öğretim üyelerinden fazladır. YÖK tarafından meslek elemanı olarak bile tanınmayan bu akademisyenlerin hiçbir iş güvencesi yoktur ve yoksulluk sınırının altında ücretler almaktadırlar. Vakıf üniversiteleri, kısmi zamanlı akademisyenlerin emeğini sömürerek birçok ön lisans ve lisans programını ayakta tutmakta ve para kazanmaktadır.

3b- Örgütlenme özgürlüğü

Devlet ve vakıf üniversiteleri arasındaki eşitsiz durum, öğretim elemanlarının örgütlenme özgürlüğünün etkin olarak kullanılmasında da kendini göstermektedir. Devlet üniversitelerinde kamu çalışanları sendikaları örgütlenirken, görülen iş kamu görevi sayılmasına rağmen yakın zamana kadar vakıf üniversitelerinde kamu sendikalarına üye olmak mümkün değildi. 2022 yılında Eğitim Sen'in açtığı davada alınan kararlar, üyelik hukuken mümkün hale geldi. Ancak halihazırda sadece İstanbul'daki bir vakıf üniversitesinde, Eğitim Sen'e üye olabilen öğretim elemanları mevcuttur.

Öte yandan, 10 numaralı “Ticaret, Büro, Eğitim ve Güzel Sanatlar” işkolunda faaliyet gösteren Özel Öğretmenler Sendikası, Sosyal İş ve Birlik Sendikası’nın bazı vakıf üniversitelerinde üyeleri vardır. Ancak işkolunun çok geniş olması nedeniyle, bu sendikaların üniversitelerde öğretim elemanlarını kapsayacak şekilde toplu sözleşme yetkisi alması oldukça güçtür. Üniversite sisteminin geneline bakıldığında, devlet üniversiteleri dahil, sendikalık oranının çok düşük olduğu ve toplu sözleşme hakkının fiilen kullanılmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de demokratik haklar ve özgürlükler ve çalışma koşullarında son 20 yılda yaşanan gerileme, bir kurum olarak üniversiteyi ve öğretim elemanlarını oldukça olumsuz etkilemiştir. Hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde, akademik özgürlüklerin saldırıya uğraması, iş güvencesini de ortadan kaldırmaktadır. Buna ilaveten, neoliberal ekonomik politikalar, yükseköğretimi tüketim malına, üniversiteleri de ticarethanelere döndürmektedir. Neoliberalleşmenin en somut hali, özel üniversiteye dönüşmekte olan vakıf üniversitelerinde görülmektedir. Kamu hizmeti görmekten giderek uzaklaşan bu kurumlarda çalışan öğretim elemanlarının iş güvencesi yoktur. Devlet üniversitelerindeki meslektaşlarıyla aynı özlük haklarına sahip değildirler. Eşit ücret alamamakta, ağır iş yükleriyle boğuşmakta ve kimi zaman ücretleri bile ödenmemektedir.

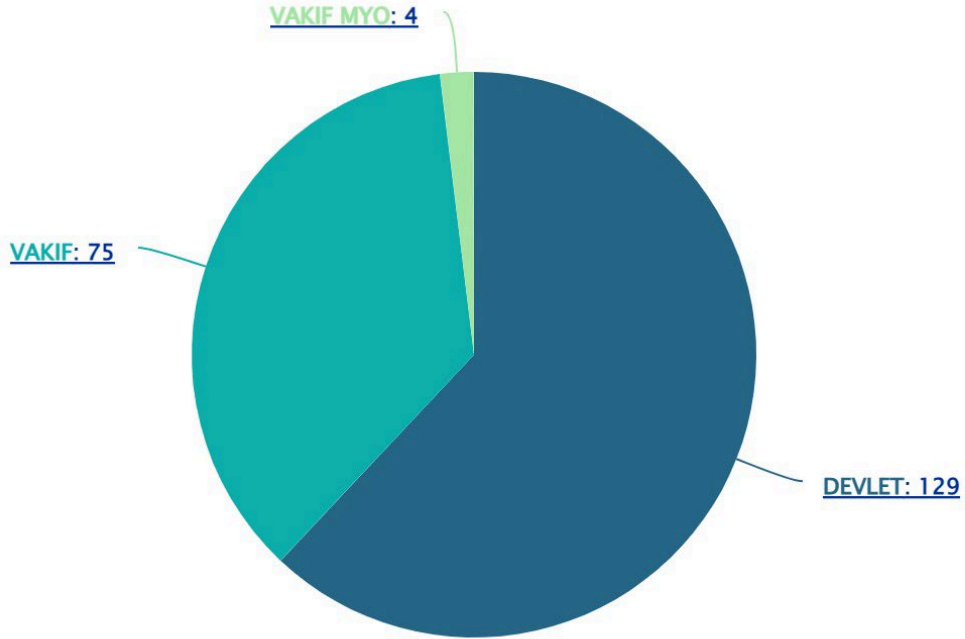
ÜNİVDER olarak, üniversitelerin kamu yararı için çalışan kamu kurumları niteliğine tekrar kavuşturulması, bütün öğretim elemanlarının kamu çalışanı olarak kabul edilmesini talep ediyoruz. İş güvencesi olmadan özgür üniversite olamaz. Akademik özgürlükler ve eşit çalışma koşulları sağlanmadan bilimsel bilgi ve nitelikli yükseköğrenim gerçekleştirilemez.

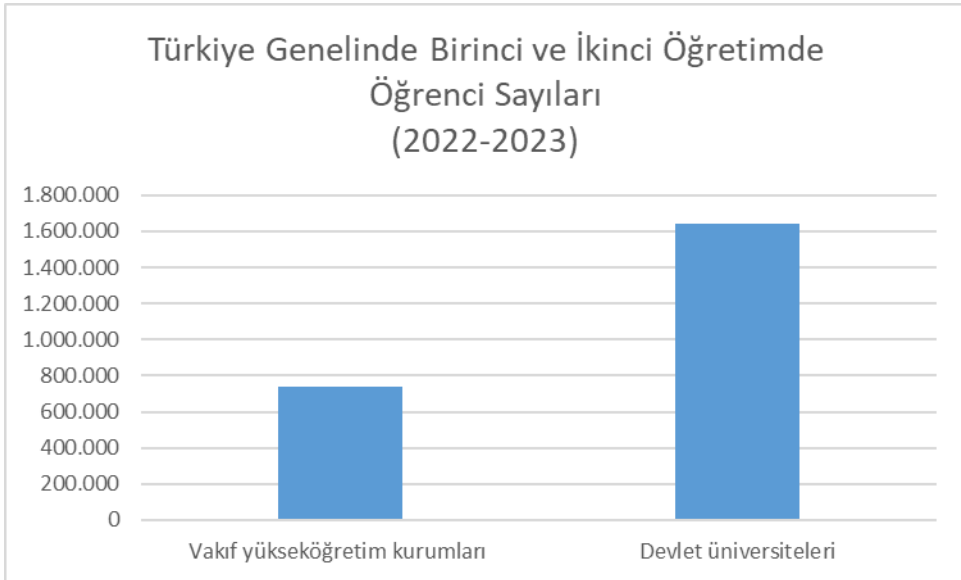
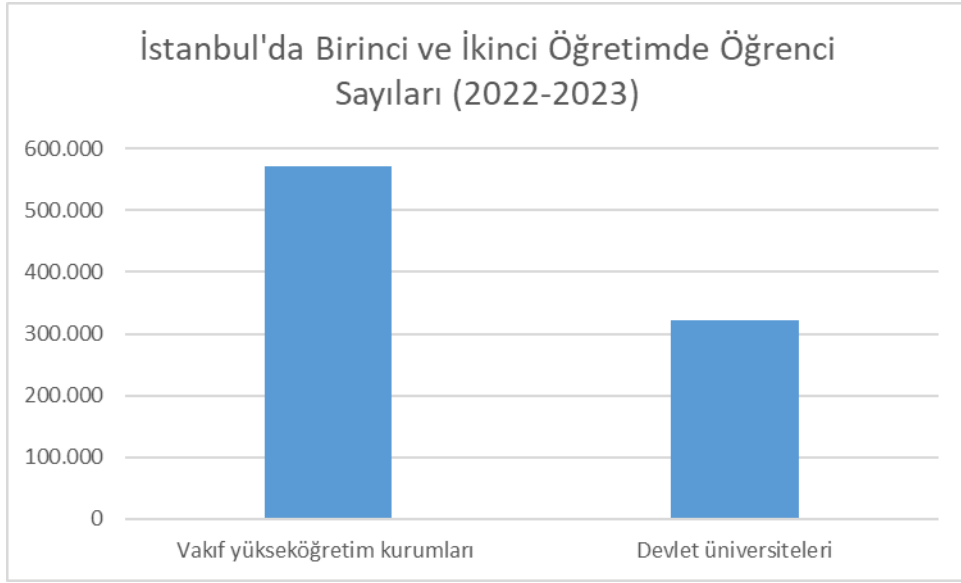
Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği (ÜNİVDER), geçtiğimiz günlerde “Vakıf Üniversitelerinde Sorun Alanları ve Olanaklar” konulu bir panel ve forum düzenledi. Etkinlikte vakıf üniversitelerine özgü olan sorun alanlarından bahsedilirken, özel üniversitelerin yaygınlaşmasının Türkiye’ye özgü bir durum olmadığı da belirtildi. Toplantıda, üniversite öğretim elemanları ve öğrencilerinin dünyadaki ve Türkiye’de eylemlerinden örnekler de verilerek, vakıf üniversitelerindeki sorunlara karşı nasıl bir mücadele yürütülmesi gerektiği tartışıldı. Şişli Belediyesi Nazım Hikmet Kültür ve Sanat Evi’nde 16 Aralık’ta gerçekleşen etkinlikte, ÜNİVDER Yönetim Kurulu Başkanı Deniz Yüksek, Abdullah Üniversitesi öğretim üyesi Mehmet Evren Dinçer ve Koç Üniversitesi doktora öğrencisi Hüseyin Deniz Sert’in konuştuğu panelin ardından, üniversite bileşenlerinin görüşlerini dile getirdikleri bir forum yapıldı.

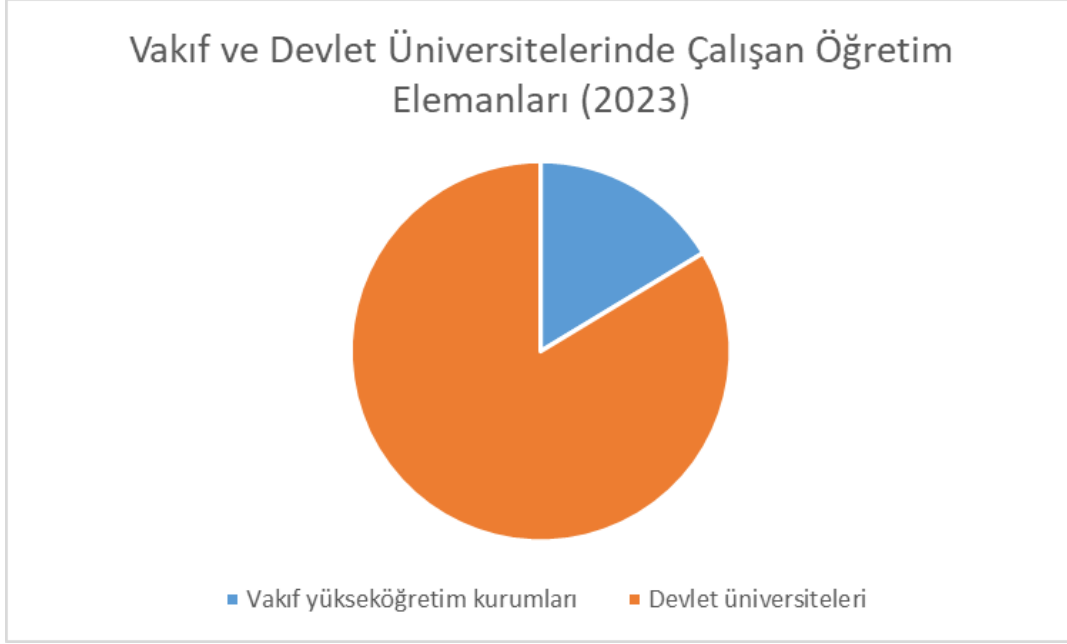
İstanbul’da yoğunlaşan vakıf üniversitelerinde devlet üniversitelerinden daha çok öğrenci var

Toplantıda paylaşılan Yüksek Öğretim Kurumu'nun (YÖK) güncel istatistiklerine göre, 2023 itibariyle YÖK'e bağlı 208 üniversitenin 75'i vakıf üniversitesi, 4'ü de Vakıf Meslek Yüksek Okulu (MYO). Bu 75 üniversite ve MYO'nun 47'si İstanbul'da. 2022-23 akademik yılında birinci ve ikinci öğretim programlarına bakıldığında, İstanbul'da vakıf üniversiteleri ve MYO'larda toplam 570.553 öğrenci kayıtlı iken, İstanbul'daki devlet üniversitelerinde ise toplam 321.419 öğrenci kayıtlı. Türkiye çapında birinci ve ikinci öğretim programlarında vakıf üniversiteleri ve MYO'larda kayıtlı olan öğrenci sayısı 738.054 iken, ülke çapında devlet üniversitelerinde toplam 1.643.226 öğrenci kayıtlı. Yine 2022-23 akademik yılı itibariyle, vakıf üniversitelerinde toplam 29.827 ve devlet üniversitelerinde 152.649 öğretim elemanı çalışıyor. Buna göre, devlet üniversitelerinde yaklaşık 12 öğrenciye bir öğretim elemanı düşerken, vakıf üniversiteleri ve MYO'larda yaklaşık 25 öğrenciye bir öğretim elemanı düşüyor.

Türlerine Göre Mevcut Üniversite Sayısı

Vakıf üniversitelerinin kamu hizmeti vermesi gerekirken ticarileşmesi, çalışanların özlük haklarında ve eğitimin kalitesinde sorunlara yol açıyor

Toplantıda yapılan konuşmalarda, vakıf üniversitelerinin sorunlarının bazıları devlet üniversitelerinden farklı olmadığı, ancak T.C. Anayasasında kamu kurumları olarak tanımlanan vakıf üniversitelerinin ticarileşen nitelikleri nedeniyle bu üniversitelere özgün görünen dört temel sorun alanı bulunduğu belirtildi. Bu alanlar şöyle sıralanabilir:

- a) Yapısal sorunlar: Öğretim üyelerini işe alma, ders programlarının içeriği, lisansüstü programlara öğrenci seçimi ve öğrenci kontenjanı, yeni akademik programlarının açılması gibi akademik içerikteki konulardaki karar alma sürecine üniversite yönetimleri kârlılık odağından bakarak müdahale edebiliyor; kamusal bir hizmet vermek üzere kurulmuş olması gereken bazı vakıf yükseköğretim kurumları kâr etmeye odaklanan ticari kurumlara evrilmiş durumda; bu ticarileşme nedeniyle hem lisans hem de lisansüstü eğitimde nitelik kaybı yaşanıyor.
- b) Özlük hakları: Vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanları; bir kamu görevi yerine getiriyor olmalarına rağmen 4857 nolu İş Kanunu'na göre sözleşmeli olarak çalıştırılıyor; üniversite yönetimleri iş sözleşmelerini keyfi olarak sonlandırabiliyor; 2020 yılında YÖK Kanununun ek 8. Maddesine "*Vakıf yükseköğretim kurumlarında çalışan öğretim elemanlarına,*

unvanlarına göre Devlet yükseköğretim kurumlarında ödenen ücret tutarından az ücret verilemez?” hükmü eklenmesine rağmen, bazı vakıf üniversitelerinin hala öğretim elemanlarına devlet üniversitelerinde aynı unvana sahip meslektaşlarına kıyasla daha düşük maaş ödemekte ısrar ediyor. Vakıf üniversitelerinde hem öğretim elemanları hem de idari personelin iş güvencesi olmaması nedeniyle, özlük haklarına ilişkin mücadele oldukça zor.

- c) Öğretim elemanlarının çalışma koşulları: Vakıf üniversitelerinde görev yapan öğretim elemanlarının ders verme, akademik danışmanlık ve lisansüstü danışmanlık yükleri, genel olarak devlet üniversitelerindeki meslektaşlarına göre daha ağır. Vakıf üniversitelerinde öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının devlet üniversitelerindeki iki katı olması da bu durumun önemli bir göstergesi. Bunun yanı sıra, öğretim elemanlarına, özellikle de araştırma görevlilerine, akademik işler yanı sıra idari görevler de yükleniyor. Vakıf üniversitelerinde öğretim elemanlarının çalışma saatlerinin ve iş giriş-çıkışlarının üst yönetim tarafından denetimi, kimi zaman mobbing ve ücret kesme tehdidinde kadar vardığı durumlar oluyor. Bu ağır iş yükü ve emek denetimi, kimi zaman öğrencilerle öğretim elemanlarını karşı karşıya getiren gerginliklere yol açıyor.
- d) Öğrencilerin nitelikleri: Önceki yıl üniversite giriş sınavında tercih yapmak için baraj puanının kaldırılmasından sonra, üniversite programlarına kaydolabilen öğrencilerin puanları düşerken, bazı vakıf üniversitelerinin bazı programlarına eksi puanlı öğrenciler bile yerleşebildi. Bunun sonucunda gelen öğrencilerin bilgi ve beceri seviyesi düşerken, yüksek öğrenimin kalitesi de düşüyor. Ne pahasına olursa olsun öğrenci kaydetmeyi hedefleyen bazı vakıf üniversiteleri, öğrencileri müşteri olarak görüyor. Bu durumda kampüsler birer “tüketim” alanı olarak şekillenirken, sınav sonuçları, ders geçme, lisansüstü programlarını tamamlama gibi konular öğretim elemanları ile öğrenciler arasındaki ilişkilerde pazarlık konusu haline gelebiliyor. Öte yandan, öğretim ücretlerinin yüksekliği yüzünden, çalışarak okuyan öğrencilerin oranı artarken, asıl uğraşı öğrencilik olmayan öğrenci profili yaygınlaşıyor.

Bütün bu sorunlar yaşanırken YÖK denetimleri; YÖKAK ve akreditasyon süreçlerinin vakıf üniversitelerinde yeterince işlevsel olamadığı görülüyor. YÖK, düzenli ücret ödemeyen, düşük ücret ödeyen veya keyfi olarak öğretim elemanlarını işten çıkaran vakıf üniversitelerine çoğu zaman yaptırım uygulamıyor.

Üniversite özelleşmesi ve genişlemesi Türkiye'ye özgü değil

Toplantıda yapılan konuşmalarda, üniversite sayılarındaki artışın küresel bir olgu olduğu ve çok boyutlu sonuçlar ortaya çıkardığı anlatıldı. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bu genişlemenin dört temel niteliği bulunuyor: a) Nicel olarak artış, b) özelleşme, c) uluslararasılaşma, d) üniversite sıralamalarına girme yarışı (ölçüt paradigması). Türkiye'de vakıf üniversitelerinin dağılımı açısından üç büyük kentte büyük bir coğrafi kümelenme görülürken, bu yapıların gelişimi ile bir yanıyla akademik ortamın tek tipleşmesinin diğer yanıyla öğretim üyesi ve lisans mezunlarında büyük bir nitelik kaybına yol açıyor.

Türkiye'de yükseköğretimdeki mücadelede başı öğrenciler çekiyor; vakıf üniversitelerinde hareketlenme yeni başlıyor

COVID-19 pandemisini takip eden, enflasyon oranının yükseldiği, ekonomik büyümenin yavaşladığı dönemde kitlesel hareketlenmeler ve emek eylemleri, dünyanın her yanında daha görünür hale geldi. Toplantıda, 2020-23 arasında üniversitelerdeki hak mücadelelerine ilişkin Türkiye ve dünyada basın organlarındaki haberler taranarak yapılan bir derleme paylaşıldı. Avrupa ve ABD'de büyük katılımlı akademisyen ve öğretmen eylemlerinin yapıldığı, çoğunda hak kazanımları elde edildiği, toplumun geniş kesimlerinin onayını almanın başarıyı etkileyen önemli bir faktör olduğu vurgulandı. Türkiye'de ise yükseköğretim alanında eylemlerin ağırlıklı olarak öğrenciler tarafından barınma sorunu, yemek ücretlerine zam, yurtların koşulları gibi konularda yapıldığı, Boğaziçi Üniversitesi'nde atanmış rektörlüğü hedefleyen eylemler dışında vakıf üniversiteleri çalışanlarının hak mücadelesinin henüz kısıtlı olduğu ancak hareketlenmenin başladığı vurgulandı.

Vakıf üniversitelerinde çalışanların iş güvencesi yok; mücadele için üniversite bileşenlerinin ortaklaşması gerekli

Etkinliğin forum bölümünde Özel Sektör Öğretmenleri Sendikası, İşçi Mahallesi ve Eğitim Sen 6 Nolu Üniversiteler Şubesi temsilcileri kurumlardaki mücadele deneyimlerini ve bu deneyimlerden elde ettikleri çıkarımları tartıştılar. Paylaşılan deneyimler, birkaç temel noktada ortaklaştı: a) Öğretim elemanlarının yasal statüsünün kamu görevlisi ile iş hukukuna bağlı çalışan arasındaki belirsizliği, iş güvencesi olmamasının önemli bir nedeni. b) Dolayısıyla iş güvencesi konusunda mücadele yürütmek temel bir önem taşıyor. c) Vakıf yükseköğretim kurumlarında çalışanların örgütlenebilmesi için iki yol var: Kamu çalışanı olarak kamu sendikalarında örgütlenmeleri veya hizmet sektörü çalışanı olarak sendikalaşabilmelerinin kolaylaşması için eğitim-öğretim ve bilim emekçilerini kapsayan bağımsız bir işkolu oluşturulması kilit önem taşıyor. d) Yasal mücadele ile

elde edilen kazanımların yaygınlaşabilmesi amacıyla emsal kararların paylaşılması için bir iletişim ortamı kurulması gerekli. e) Vakıf üniversitelerinin bütün bileşenlerini, yani öğrencileri, idari ve destek görevlerinde çalışan personeli ve akademisyenleri bir araya getirmek, hak mücadelesinin gücünü artıracak en önemli etken olarak karşımıza çıkıyor. Forum katılımcıları, sendikaları, idari ve destek görevlerde çalışanları ve akademisyenleri bir araya getirebilecek bir platform olarak ÜNİVDER'in önemine de vurgu yaptılar.

